

АКАДЕМІЧНІ ОНЛАЙН-ЕНЦИКЛОПЕДІЇ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Микола Железняк, Олександр Іщенко
*Інститут енциклопедичних досліджень НАН України,
Київ, Україна*

У статті схарактеризовано явище електронної енциклопедистики й досліджено електронні енциклопедії, створені установами Національної академії наук України, що функціонують в інтернет-середовищі. Виявлено, що електронні енциклопедії можна поділити на кілька різновидів, основний із яких – онлайн-енциклопедії, що найбільшою мірою вирізняються на тлі класичних друкованих видань характеристиками, спричиненими розвитком інформаційних технологій. Відповідно до цього поділу окреслено вітчизняні академічні енциклопедичні ресурси. Висунуто ідею щодо актуальності створення онлайн-енциклопедії про Національну академію наук України, а також констатовано, що наявні онлайн-енциклопедії не забезпечені повною мірою великим спектром технологічних можливостей їх використання.

Ключові слова: онлайн-енциклопедистика, електронні енциклопедії, Національна академія наук України, інформаційний простір, інтернет-технології, «Енциклопедія Сучасної України», «Вікіпедія».

Найприкметніша особливість світової енциклопедистики початку ХХІ століття – розвиток електронних енциклопедій, зумовлений прогресом інформаційних технологій. А. Альшева справедливо зазначає, що онлайн-енциклопедії є породженням епохи інформаційного суспільства [1, с. 43]. Нині часто зауважують, що електронна енциклопедистика певною мірою витісняє класичну з її традицією укладання багатотомних книжкових видань та лаконічним стилем представлення матеріалів (скорочення слів, дрібний шрифт, обмежений в кількості і розмірі іконографічний матеріал тощо), позаяк низка відомих у світі видавництв відмовилася від друкованих видань й оприлюднює

їх лише в електронному форматі. До того ж з'явилося багато нових енциклопедичних проєктів, що існують винятково в інформаційному просторі, тобто лише в мережі Інтернет. Таку тенденцію спричинено прикметними рисами електронної енциклопедистики, що на тлі класичної енциклопедичної справи виглядають перевагами. Серед них, наприклад, – зручність у створенні енциклопедій (видавці оптимізують свою роботу й економлять кошти на друковані видання) та їх використанні (читачі використовують всі технічні можливості для пошуку, ознайомлення й засвоєння інформації, які забезпечує сучасний стан розвитку інтернет-технологій). Докладніше про електронні енциклопедії див.: [4]. Із появою й розвитком електронної енциклопедистики загальний інтерес до енциклопедично-довідкової інформації у суспільстві не зменшився, а, вірогідно, і збільшився. Підтвердженням цьому може бути той факт, що сайт найпопулярнішої у світі онлайн-енциклопедії «Вікіпедія» в багатьох країнах світу входить до рейтингової десятки найбільш відвідуваних, що засвідчує неабияку зацікавленість суспільства в енциклопедичних знаннях.

Згідно зі Статутом Національної академії наук України, серед завдань її діяльності є здійснення пропаганди досягнень науки і техніки, сприяння поширенню наукових знань, систематичне висвітлення результатів досліджень у засобах масової інформації та інших джерелах¹. Уважаємо, що наукові результати кожної установи Національної академії наук України презентувати суспільству доречно у вигляді енциклопедичних видань, адже, як зазначають В. Смолій, Г. Боряк, «енциклопедичні студії посідають особливе місце в європейській та світовій науці, оскільки не лише узагальнюють і систематизують наші знання, а й представляють їх суспільству» [5, с. 44]. Саме енциклопедичний формат систематизації знань істотно сприяє їхньому поширенню й споживанню серед широких верств населення. Водночас, як стверджує Н. Гаврилишина, видання електронних енциклопедій становить посилений інтерес, а також свідчить про престиж та освіченість країни. Загальнодоступна онлайн-енциклопедія «Вікіпедія» показала суспільству чого саме не вистачає сучасній українській науці, зокрема популяризації маловідомих подій та фактів і спрощеного доступу до інформації [2].

Онлайн-енциклопедії з погляду доступності, ймовірно, мають переваги перед книжковими виданнями, так як нині Інтернет є найбільшим джерелом інформації, яким користується більшість людей. Для ознайомлення з онлайн-енциклопедією необхідно лише скористатися пошуком в Інтернеті, а ознайомлення з книжковою енциклопедією вимагає її попереднє придбання, що потребує часу й коштів. Більше того, саме з точки зору представлення наукової інформації, що актуально для установ Національної академії наук України, електронним виданням властиві й інші переваги на зразок можливості застосування новітніх інформаційно-комунікативних технологій для зручного подання наукової інформації (тексту, таблиць, графіків, анімації тощо).

¹ Статут Національної академії наук України, зареєстрований Міністерством юстиції України 27.07.2016 р. С. 7.

В теоретико-термінологічному плані електронну енциклопедистику протиставляють класичній. У свою чергу, термін «електронна енциклопедистика» дещо застарілий, і сьогодні більш точно говорити про онлайн-енциклопедистику (або веб-енциклопедистику, чи інтернет-енциклопедистику), яка спочатку була «еволюційною» гілкою в електронній енциклопедистиці, а нині спостерігаємо тенденцію до термінологічного заступлення цього поняття. За визначенням фахівців, електронна енциклопедія – це джерело інформації в електронній формі, яке охоплює найповніший та достовірний довідковий об'єктивний, науково-вивірений матеріал з однієї або декількох галузей знань у вигляді статей, аудіо- та відеоматеріалів для задоволення інформаційних потреб людини з доступом через локальну (CD, DVD диски) та глобальну (Інтернет) мережі [3, с. 400]. Однак нині локальні носії інформації (CD, DVD диски) фактично не використовуються – їх замінив Інтернет.

В українському інформаційному просторі нині можна виділити два типи електронних енциклопедій (це стосується як академічних онлайн-енциклопедій, так і будь-яких інших):

- цифрові версії друкованих енциклопедій;
- власне онлайн-енциклопедії.

У свою чергу, серед оцифрованих енциклопедій виокремлюємо кілька різновидів залежно від форми представлення в мережі Інтернет:

- ті, що представлені у вигляді електронних книг;
- ті, що представлені у вигляді сайту.

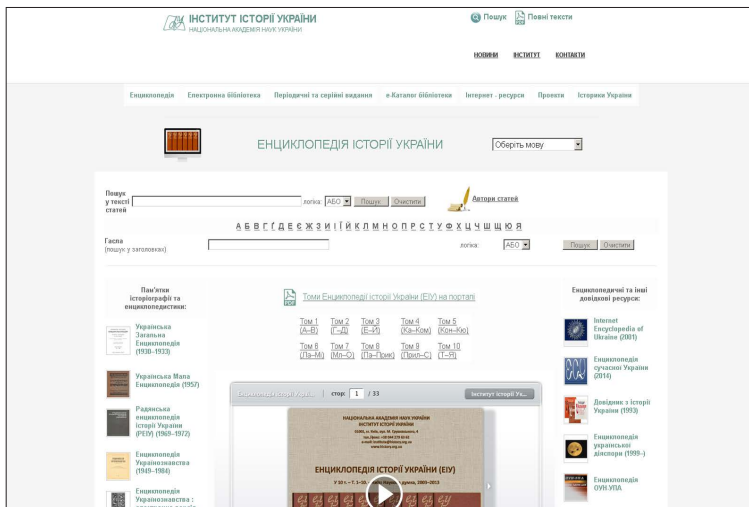

Рис. 1. Зображення веб-інтерфейсу «Енциклопедії історії України»

Цифрові електронні енциклопедії, представлені для читача у традиційному для електронних книг PDF-форматі (рідше DjVu-форматі), становлять собою копію паперових аналогів, зберігаючи відповідну сторінкову структуру

ру, розмітку тощо. Сюди можна віднести всі паперові енциклопедії, створені в Національній академії наук України, адже ті, що не мають цифрових копій, рано чи пізно будуть оцифровані й розміщені в мережі Інтернет як PDF-файли (або DjVu-файли) – на сайті відповідної установи або в електронних бібліотеках, репозитаріях, архівах тощо). Чимало академічних енциклопедій вже мають цифрові копії (створені одночасно з друкованими або оцифровані з друкованих оригінальних видань), серед них, зокрема, «Енциклопедія історії України» (розміщено на сайті Інституту історії України НАН України PDF-файлами), «Українська мова: енциклопедія» (розміщено DjVu-файлом на різних сайтах), «Мала гірнича енциклопедія» (розміщено PDF-файлами на різних сайтах) тощо. Та чи можна називати онлайн-енциклопедіями такі видання? Гадаємо, ні, адже вони – друковані енциклопедії, а наявність у них електронних копій не робить їх онлайн-енциклопедіями. Інакше кажучи, їм не властиве те, що передбачають такі поняття, як «онлайн», «інтернет», «веб-технології» тощо.

Рис. 2. Зображення веб-інтерфейсу «Юридичної енциклопедії»

Цифрові енциклопедії, представлені для читача у веб-форматі, позбавлені прив'язки до друкованого оригіналу з його посторінковою розміткою тексту, до того ж у них забезпечено можливість шукати довідковий матеріал завдяки тій чи іншій навігації сайту. Серед таких енциклопедій назвемо згадану вище «Енциклопедію історії України» (рис. 1), адже на веб-сторінці Інституту історії України НАН України можна знайти не лише цифрову копію всіх томів, а й електронну версію енциклопедії у веб-форматі² – на головній сторінці енциклопедії є можливість здійснювати пошук за гаслами, кожне

² Режим доступу: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU>

гасло має окрему сторінку, у статтях перехресні посилання функціонують як гіперпосилання. Інший приклад – «Юридична енциклопедія» (рис. 2) Інституту держави і права імені Володимира Корецького НАН України (її розміщено на сайті «Лексика» в окремому розділі³ поруч з іншими довідковими виданнями, де вона має структуру, безвідносно до друкованих томів).

Особливість таких енциклопедій полягає в тому, що, незважаючи на відмінність форми, за змістом вони лишаються копією паперових видань.

Рис. 3. Зображення веб-інтерфейсу «Астрономічного енциклопедичного словника»

Подібні видання коректно йменувати онлайн-енциклопедіями передусім формально, оскільки з погляду технічного оформлення вони набувають ознак, що відсутні в друкованому оригіналі та найголовніше – функціонують лише при підключенні до Інтернету, мають власну веб-адресу в межах того чи іншого сайту (але не мають власного сайту), тож не можуть «мігрувати» в Інтернеті по різних сайтах, як PDF-файли.

«Астрономічний енциклопедичний словник»⁴ (рис. 3), підготовлений науковцями Головної астрономічної обсерваторії НАН України та Львівського національного університету імені Івана Франка, поєднує в собі два описані вище різновиди цифрових видань, оскільки цей онлайн-ресурс має власну головну сторінку на сайті згаданого Львівського університету, на якій пропонується навігація матеріалу за літерами, однак кожен літеру представляє окремий PDF-файл.

Другий тип електронних енциклопедичних видань – власне онлайн-енциклопедії як окремі енциклопедичні ресурси, що вирізняються власним

³ Режим доступу: <http://leksika.com.ua/legal>

⁴ Режим доступу: <http://astro.lnu.edu.ua/astro>

сайтом, створеним спеціально для енциклопедії (технічні можливості сайту забезпечують швидкість віднайдення енциклопедії в мережі, зручність пошуку інформації в ній, її читання, засвоєння, опрацювання тощо). Інтернет-ресурси такого типу є онлайн-енциклопедіями і за формою, і за змістом. Деякі зарубіжні енциклопедисти на основі аналізу трьох поважних універсальних видань – «Britannica»⁵, «Brockhaus»⁶ і «NE»⁷ – виокремили 15 релевантних характеристик, що визначають власне онлайн-енциклопедії (табл. 1).

Табл. 1. Визначальні особливості онлайн-енциклопедій [6, с. 22]

<i>Характеристики</i>	<i>Britannica</i>	<i>NE</i>	<i>Brockhaus</i>
Доступ із різних гаджетів	+	+	+
Регулярне оновлення застарілих даних	+	+	+
Об'єктивність інформації (перевірена експертом)	+	+	+
Багатовимірність контенту (медіаресурсний супровід)	+	+	+
Багаторівневість контенту	+	+	+
Інтегрованість із системою освіти	+	+	+
Багатофункціональність веб-сайту енциклопедії	+	+	+
Інтеграція з соціальними мережами	+	+	+
Інтерактивність	+	+	+
Багатомовність	+	+	-
Опрацювання інформації (копіювання, зберігання)	+	+	+
Наявність підписки	+	+	+
Особистий кабінет	+	+	+
Моніторинг користувацьких запитів	+	+	+

Отже, онлайн-енциклопедії – це цілком відмінне явище від класичних енциклопедичних видань у зв'язку з наявністю в них низки функціональних компонентів, властивих лише інтернет-ресурсам. Одразу зауважимо, що, на жаль, жодна з українських електронних енциклопедій не може похвалитися наявністю всіх із можливих характеристик, які наведено в таблиці. Загалом академічних онлайн-енциклопедій поки що обмаль.

У свою чергу, онлайн-енциклопедії можна поділити на:

- ті, що мають паперові аналоги;
- ті, що не мають паперових аналогів.

Перший різновид онлайн-енциклопедій забезпечує передусім популяризацію й поширення в інформаційному просторі знань, опублікованих у

⁵ Режим доступу: <http://eb.com>

⁶ Режим доступу: <https://brockhaus.de>

⁷ Режим доступу: <http://ne.se>

друкованих виданнях. Основний масив контенту в таких онлайн-енциклопедіях є адаптацією текстів із друкованих томів. Проте текстовий контент може бути доповнено звуковим, фото- чи відеорядом, що, ясна річ, відсутній у паперових оригіналах. Чільне місце серед них займає «Енциклопедія Сучасної України» Інституту енциклопедичних досліджень НАН України (рис. 4), яку створюють на основі відповідного багатотомного видання. Сайт енциклопедії⁸ має власний мультимедійний ресурс, що вирізняється, окрім енциклопедичних статей (кожна з яких має власну сторінку), наявністю фотогалерей, актуальною щоденною інформацією-календарем про відомих осіб, стрічкою енциклопедичних новин, інтеграцією із соціальними мережами та обговоренням статей (впроваджено можливість лишати коментарі до статей).

Рис. 4. Зображення веб-інтерфейсу «Енциклопедії Сучасної України»

Ще один приклад – онлайн-ова «Шевченківська енциклопедія»⁹, в основі якої 6-томне універсальне довідкове видання з такою ж назвою про життєвий і творчий шлях видатного українського поета, яке підготував Інститут літератури імені Тараса Шевченка НАН України за участю шевченкознавців України та діаспори (рис. 5). Онлайн-енциклопедія становить собою портал із багатьма тематичними розділами про видатного українця, а також мультимедійні блоки (музеї та 3-d тури, пам'ятники, місця перебування, аудіокниги, телепередачі тощо – тобто все те, що не можливо реалізувати в рамках книжкових видань).

⁸ Режим доступу: <http://esu.com.ua>

⁹ Режим доступу: <http://kobzar.ua>

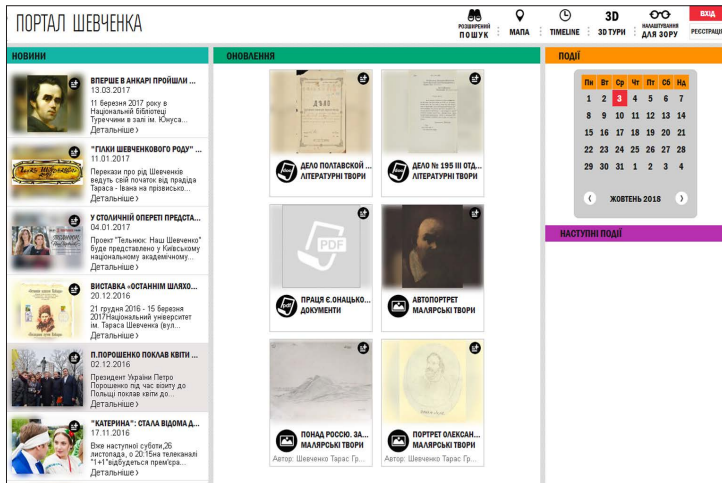

Рис. 5. Зображення веб-інтерфейсу «Шевченківської енциклопедії»

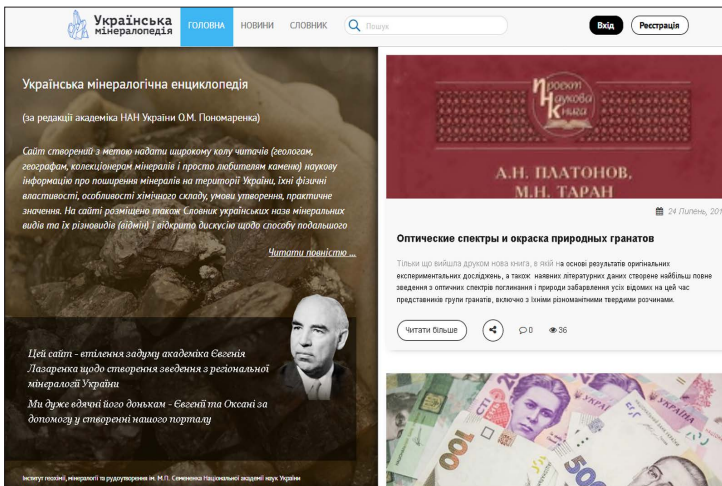

Рис. 6. Зображення веб-інтерфейсу «Української мінералогії»

Другий різновид власне онлайн-енциклопедій – ті, що не мають друкованих аналогів. Для прикладу назвемо «Українську мінералогію» – мінералогічну онлайн-енциклопедію України¹⁰ Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення імені Миколи Семененка НАН України (рис. 6). Щоправда, варто зауважити, що основний масив інформації складають матеріали з циклу друкованих праць, об'єднаних назвою «Гірнична енциклопедія». Та все ж окремої паперової «Української мінералогії» не існує.

¹⁰ Режим доступу: <http://mineralopediainkraine.com>

До цього різновиду онлайн-енциклопедій можна віднести «Електронний архів Михайла Грушевського»¹¹ Національної бібліотеки України імені Володимира Вернадського НАН України (рис. 7). Автори не називають цей проект енциклопедією, оскільки він не складається з енциклопедичних статей, а є фундаментальною інформаційною базою про видатного українського діяча, де акумульовано його твори, біографічні документи, листування, праці про нього, іконографічні матеріали (фотодокументи, ілюстрації з видань), відеоматеріали (документальні та документально-постановочні фільми) тощо. Однак для поширення знань у суспільстві цей інтернет-ресурс має таке ж значення, яке б мала персональна енциклопедія про М. Грушевського. Прикметно, що інформаційний ресурс багатомовний (понад 40 мов світу), отже, є доступний для мільйонів зацікавлених людей зі всього світу.

Рис. 7. Зображення веб-інтерфейсу «е-Архіву Михайла Грушевського»

В Україні серед онлайн-енциклопедій вирізняються такі, що презентують навчальні заклади (типологічно такі енциклопедії, на думку дослідників, належать до регіональних). Йдеться, наприклад, про «Енциклопедію Київського національного університету імені Тараса Шевченка»¹², що всебічно охоплює та інформаційно представляє за персональним і тематичним принципами історію університету від часу заснування до сьогодні. Прикметно, що ця енциклопедія планувалася від початку як двотомне друковане видання, втім реалізувалася як онлайн-енциклопедія. Подібні енциклопедії (електронні або друковані) мають й інші заклади вищої освіти України (Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний університет «Острозька академія»). Уважаємо цілком доречним і необхідним створення онлайн-

¹¹ Режим доступу: <http://hrushevsky.nbuv.gov.ua>

¹² Режим доступу: <http://eu.univ.kiev.ua>

енциклопедії про Національну академію наук України – її історію, структуру, видатних науковців, наукові досягнення світового й національного рівнів тощо, позаяк 100-річна діяльність Академії уповноважує на її експлікацію в енциклопедичному форматі. Між іншим, варто згадати й про Наукове товариство імені Шевченка, яке разом з Інститутом енциклопедичних досліджень НАН України започаткувало в 2012 році відповідну енциклопедію – «Наукове товариство імені Шевченка» (щоправда, її оприлюднюють як паперове багатотомне видання).

Загалом же, зважаючи на нинішній високий рівень розвитку інформаційних технологій, академічних онлайн-енциклопедій, підготовлених установами Національної академії наук України, поки що мало, а ті, що є, не використовують повний спектр технічних і змістових можливостей при їх створенні. Це актуалізує проблеми української електронної енциклопедистики та необхідність подальших досліджень і технічних розробок у цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альшева А. Переклад німецької Вікіпедії як шлях до розширення Uanet // Мовні і концептуальні картини світу. 2013. Вип. 46 (1). С. 42–48.
2. Гаврилишина Н. Регіональна енциклопедистика Полтавщини // Уманська старовина. 2016. № 1.
3. Жежнич П., Гірняк М. Особливості формування енциклопедії в сучасних умовах розвитку інформаційних технологій // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2012. № 732: Комп'ютерні науки та інформаційні технології. С. 400–405.
4. Железняк М. Українська електронна енциклопедистика: тенденції розвитку та місце в інформаційному просторі держави // Енциклопедичний вісник України. 2017. Ч. 8–9. С. 7–21.
5. Смолій В., Боряк Г. Сучасна історична енциклопедистика: здобутки і перспективи розвитку // Вісник НАН України. 2015. № 3. С. 44–60.
6. Ялафов Ф., Гилязов И., Хабибуллин М. Методологические основы онлайн-энциклопедии // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2017. № 10. С. 20–24.

ACADEMIC ONLINE ENCYCLOPEDIAS IN WIEV OF THE RECENT INFORMATION SPACE DEVELOPING

Mykola Zhelezniak, Oleksandr Ishchenko
*Institute of encyclopedic research,
Kyiv, Ukraine*

The article describes the phenomenon of the electronic encyclopedia activity and investigates the electronic Internet encyclopedias created by the institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine. It has been discovered that electronic encyclopedias can be divided into several varieties, the main of which is online encyclopedias, which are highly distinguished in comparison with classical printed publications by the characteristics caused by the development of information technology. In accordance with this division, the national academic encyclopedic resources are characterized in the article. The idea of the importance of creating an online encyclopedia about the National Academy of Sciences of Ukraine is presented; it also argued that current online encyclopedias are not fully equipped with a wide range of technological opportunities for their use.

Keywords: online encyclopedia activity, electronic encyclopedias, National Academy of Sciences of Ukraine, information space, Internet technologies, Encyclopedia of modern Ukraine, Wikipedia.

REFERENCES

- Alsheva, A. (2013). Pereklad nimetskoj Vikipedii yak shliakh do rozshyrennia Uanet. *Movni i kontseptualni kartyny svitu*, 46(1), 42-48 (in Ukrainian).
- Havrylyshyna, N. (2016). Rehionalna entsyklopedystyka Poltavshchyny. *Umanska starovyna*, 1 (in Ukrainian).
- Smolii, V., Boriak, H. (2015). Suchasna istorychna entsyklopedystyka: zdobutky i perspektyvy rozvytku. *Visnyk NAN Ukrainy*, 3, 44-60 (in Ukrainian).
- Yalafov, F., Giliazov, I., Khabibullin, M. (2017). Metodologicheskie osnovy onlain-entsiklopedii. *Mezhdunarodnyi zhurnal prikladnykh i fundamentalnykh issledovaniy*, 10, 20-24 (in Russian).
- Zhelezniak, M. (2017). Ukrainaska elektronna entsyklopedystyka: tendentsii rozvytku ta mistse v informatsiinomu prostori derzhavy. *Entsyklopedychnyi visnyk Ukrainy*, 8-9, 7-21 (in Ukrainian).
- Zhezhnych, P., Hirniak, M. (2012). Osoblyvosti formuvannia entsyklopedii v suchasnykh umovakh rozvytku informatsiinykh tekhnolohii. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, 732 (Kompiuterni nauky ta informatsiini tekhnolohii), 400-405 (in Ukrainian).